

Т. І. Горпінічкандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України»

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ США КРИЗЬ ПРИЗМУ ПАЦІЄНТОЦЕНТРИЗМУ

У статті здійснено аналіз таких базових понять медичної освіти США, як «освіта», «пацієнтоцентризм», «ятрогенія», «особистість» у контексті вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки. Обґрунтовано необхідність визначення змісту термінів, що складають понятійний апарат сучасної медичної освіти як запоруки ефективного досягнення цілей, спрямованих на підвищення якості освіти, реалізації основних напрямів її реформування на всіх рівнях системи безперервної освіти. Проведено короткий аналіз дійсних досліджень понятійно-категорійного апарату педагогіки.

Узагальнюючи думки вітчизняних та зарубіжних авторів, зроблено висновок про те, що термін «освіта» використовується в трьох значеннях: як система здобуття досвіду, кваліфікації, як рівень отриманої освіти (освітній ценз), зміст і процес навчання і виховання, результатом якого є загальний і професійний розвиток особистості студента. Доведено, що в межах американських досліджень дефініції поняття «освіта» є такими: дія чи сукупність дій, спрямованих людиною чи сукупністю людей на здобуття знань; процес здобуття знань людиною; галузь людської діяльності, пов'язана з вивченням методів та прийомів навчання; сукупність знань, умінь, навичок, здобутих у процесі навчання; інформація про конкретний предмет, здобута в процесі навчання; офіційна діяльність із просвітництва суспільства в спеціально створених закладах; етап розвитку людини, пов'язаний із здобуттям кваліфікації.

З'ясовано, що пацієнтоцентризм визначають як сукупність заходів та активних дій, спрямованих на досягнення цілей, важливих для пацієнта, його психологічного та фізичного комфорту, а також моніторинг виконання цих дій. Особистість – це сукупність індивідуальних поведінкових, когнітивних та емоційних характеристик, які розвиваються в людини / індивіда залежно від його біологічного та соціального середовища. Ятрогенію визначають як погіршення фізичного або емоційного стану людини, ненавмисно спровоковане медичним працівником. З'ясовано, що особливістю американської педагогічної науки у визначенні базових понять є людиноцентризм, оскільки більшість учених наводять дефініції згаданих у дослідженні термінів із позиції потреб людини.

Ключові слова: понятійно-категорійний апарат, освіта, особистість, індивід, людина, пацієнтоцентризм, ятрогенія.

Постановка проблеми. Чітке розуміння базових понять вітчизняної і зарубіжної освіти є необхідним для успішного вивчення будь-якої освітньої системи. Систематизація та вдосконалення понятійного апарату педагогіки є однією з найбільш актуальних проблем науки. Це пов'язано з тим, що поняття за своїм обсягом та змістом знаходяться в певних взаємозв'язках, взаємозумовлених відносинах між собою, доповнюють і розкривають одне одного, утворюючи при цьому цілісність. Навіть якщо йдеться про поняття, які виражають концепти будь-яких альтернативних теорій, вони завжди логічно взаємопов'язані. Саме це дає можливість науковцям (незалежно від конкретних наукових позицій і поглядів) легко розуміти аргументи інших дослідників, дискутувати з ними і доводити свою точку зору.

Медична освіта та медицина належать до тих сфер людського знання, в яких чіткість та розуміння зазначених понять відіграє особливу роль. Саме тому дедалі гостріше постає проблема чіт-

кого розмежування базових понять та коректної інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням понятійно-категорійного апарату педагогіки в різні історичні періоди її розвитку займалися А. Вихрущ, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Кемінь, О. Локшина, О. Сухомлинська та ін. Історичні аспекти функціонування понятійно-категорійного апарату досліджено в працях О. Заболотної, О. Квас, Л. Оршанського, М. Чепіль, М. Сокол та ін. Проте розвідки, які стосуються проблем понятійно-категорійного апарату педагогіки в контексті американської вищої школи, залишаються нечисленними, що підсилює актуальність пропонованої праці.

Зрозуміло, що поняття змінюються залежно від історичної ситуації в країні та світі, тієї об'єктивної дійсності, яку вони покликані відобразити. На еволюцію понятійного апарату впливають численні соціальні, ідеологічні, політичні та інші фактори, а також рівень розвитку педагогічної теорії та прак-

тики. У межах дослідження релевантним є визначення таких основних понять, як «особистість», «пацієнтоцентризм», «ятрогенія», «освіта», а також установлення логічних зв'язків між ними.

Мета статті – охарактеризувати основні базові педагогічні поняття в контексті вищої медичної освіти США.

Виклад основного матеріалу. Поняття змінюються залежно від історичної ситуації в країні та світі, тієї об'єктивної дійсності, яку вони покликані відобразити. На еволюцію понятійного апарату впливають численні соціальні, ідеологічні, політичні та інші фактори, а також рівень розвитку педагогічної теорії та практики. У межах нашого дослідження релевантним є визначення таких основних понять, як «освіта», «особистість», «пацієнтоцентризм», «ятрогенія» тощо, а також установлення логічних зв'язків між ними.

Зрозуміло, що освіта є об'єктом дослідження різних галузей знань: філософії, педагогіки, соціології, економіки, юриспруденції тощо. Представниками цих наук запропоновано доктринальні визначення освіти і навчання, які суттєво відрізняються один від одного (навіть усередині однієї галузі знань). Наприклад, у педагогіці окремі автори пропонують процесуальний підхід до визначення поняття «освіта», розглядаючи її як процес і результат засвоєння людиною соціального досвіду, системи знань, умінь і навичок, необхідних для життя в суспільстві, а навчання – як спільну діяльність учня і вчителя, спрямовану на досягнення навчальних цілей, оволодіння знаннями, вміннями і навичками, закладеними навчальними планами і програмами. Інші науковці розглядають освіту як результат зазначеного процесу.

Узагальнюючи думки авторів, можна зробити висновок про те, що термін «освіта» використовується в трьох значеннях: 1) як система здобуття досвіду, кваліфікації, 2) як рівень отриманої освіти (освітній ценз), 3) як зміст і процес навчання і виховання, результатом якого є загальний і професійний розвиток особистості студента.

За визначенням Енциклопедії освіти, освіта – це цілеспрямована пізнавальна діяльність людей щодо отримання або вдосконалення знань, умінь та навичок; процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її творчої та інтелектуально-пізнавальної діяльності, а також морально-естетичної культури, що визначає соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [1, с. 880]. На думку В. Ягупова, освіта – певна сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, певної практичної підготовки, що досягаються в навчально-виховному процесі [2, с. 151].

Дещо інший вектор у розумінні цього поняття пропонує С. Гончаренко, який вважає, що освіта – це духовний образ людини, який складається під впливом моральних і духовних цінностей, які є надбанням її культурного середовища, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто власне процес формування духовного світу людини [3, с. 241].

Ще іншу точку зору висловлює Л. Лук'янова, яка вважає, що освіта є одним із найбільш оптимальних способів ухвалення людиною у світ науки та культури, оскільки саме в процесі здобування освіти людиною засвоює культурні цінності [4, с. 8].

Як і у вітчизняних науковців, у працях педагогів США термін «освіта» визначається різноплановістю. Пропонуємо узагальнену інформацію щодо дефініції цього поняття в американській науковій парадигмі (Таблиці 1, 2).

Таблиця 1

Дефініція поняття «освіта» у працях американських педагогів ХХ–ХХІ ст.

№ п/п	Автор	Структура поняття						
		1	2	3	4	5	6	7
1.	В. Джеймс (W. James) [5]	+	+	+	+			
2.	К. Кестл (C. Kaestle) [6]	+			+			+
3.	Д. Ревіч (D. Ravitch) [7]	+		+	+			+
4.	Л. Крмін (L. Cremin) [8]	+			+		+	
5.	Л. Гайгер (L. Geiger) [9]	+			+			
6.	В. Джейнс (W. Jaynes) [10]	+				+		
7.	В. Ріс (W. Reese) [11]	+		+				

1. Дія чи сукупність дій, спрямованих людиною чи сукупністю людей на здобуття знань.
2. Процес здобуття знань людиною.
3. Галузь людської діяльності, пов'язана з вивченням методів та прийомів навчання.
4. Сукупність знань, умінь, навичок, здобутих у процесі навчання.
5. Інформація про конкретний предмет, здобута в процесі навчання.
6. Офіційна діяльність з просвітництва суспільства в спеціально створених закладах.
7. Етап розвитку людини, пов'язаний зі здобуттям кваліфікації.

Таблиця 2
**Дефініція поняття «освіта»
 в англomовних тлумачних словниках**

№ п/п	Джерело	Структура поняття						
		1	2	3	4	5	6	7
1.	Оксфордський тлумачний словник [12]		+	+	+	+		
2.	Кембриджський словник [13]		+	+				
3.	Словник Меріам-Вебстер [14]	+	+	+				
4.	Словник Коллінс [15]		+	+	+			+
5.	Словник ділових термінів [16]				+			
6.	Глосарій освітніх термінів [17]			+				
7.	Юридичний словник Дургейма [18]	+	+	+				+

1. Дія чи сукупність дій, спрямованих людиною чи сукупністю людей на здобуття знань.
2. Процес здобуття знань людиною.
3. Галузь людської діяльності, пов'язана з вивченням методів та прийомів навчання.
4. Сукупність знань, умінь, навичок, здобутих у процесі навчання.
5. Інформація про конкретний предмет, здобута в процесі навчання.
6. Офіційна діяльність із просвітництва суспільства в спеціально створених закладах.
7. Етап розвитку людини, пов'язаний зі здобуттям кваліфікації.

Однією з головних особливостей медичної освіти США є зорієнтованість студентів і викладачів на концепцію пацієнтоцентризму. Останній, за визначенням А. Рейнолдса, є сукупністю заходів та активних дій, спрямованих на досягнення цілей, важливих для пацієнта, його психологічного та фізичного комфорту, а також моніторинг виконання цих дій [19, с. 138]. Автор зазначає, що пацієнтоцентризм є однією з ключових тенденцій розвитку сучасної американської медицини, та наголошує на необхідності формування компетентностей, які б озброїли майбутніх лікарів знаннями та вміннями, необхідними не лише для досягнення кінцевого фактичного результату (усунення захворювання), а й для покращення особистісної взаємодії з пацієнтом, створення оздоровчого комфортного середовища для хворого. Так, очевидно, що поняття особистості пацієнта відіграє ключову роль у системі базових понять медичної освіти США.

Окрім поняття «особистість», у науковому обігу часто вживаються терміни «людина», «індивід», «індивідуальність». Вони є синонімічними, оскільки позначають біологічну істоту – *homo sapiens* (людина розумна), проте з точки зору педагогіки містять певні відмінні складники [20, с. 158].

Людина – це родове поняття, яке вказує на належність істоти до вищого ступеня розвитку живої природи – людського роду. У понятті «людина» закладено генетичну зумовленість розвитку власне людських ознак і якостей.

Індивід – це одиничний представник виду *homo sapiens*. Люди відрізняються один від одного не тільки морфологічними особливостями (зростання, тілесна конституція, колір очей), а й психологічними властивостями (здібностями, темпераментом, емоційністю).

Індивідуальність – це сукупність неповторних особистісних властивостей конкретної людини, своєрідність її психофізіологічної структури (тип темпераменту, фізичні й психічні особливості, інтелект, світогляд, життєвий досвід).

Співвідношення індивідуальності й особистості визначається тим, що це два способи буття людини, два його різних визначення. Становлення особистості – це процес соціалізації людини, який полягає в засвоєнні нею родової, суспільної дійсності. Це засвоєння завжди здійснюється в конкретно-історичних обставинах життя людини. Становлення особистості пов'язане з прийняттям індивідом вироблених у суспільстві соціальних функцій і ролей, соціальних норм і правил поведінки з формуванням умінь будувати відносини з іншими людьми. Сформована особистість є суб'єктом вільної, самостійної і відповідальної поведінки в соціумі. Таким чином, у поняттях «особистість» й «індивідуальність» зафіксовано різні аспекти, різні виміри духовної сутності людини.

За визначенням С. Гончаренка, особистість – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей [3, с. 243]. У вужчому трактуванні, на думку вченого, особистість – це суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства. Як зазначає науковець, із точки зору педагогіки і психології, особистість – це певне поєднання психічних (зокрема психофізіологічних і соціально-психологічних) властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери).

В американській освітній традиції поняття людини (*human, human being*) вживається рідко [21, с. 117]. Проте вчені часто послуговуються терміном «особа» (*individual*), яке тотожне поняттю «індивід», а в деяких випадках – поняттю «людина». Так, за визначенням юридичного словника, індивід (*individual*) – це окрема людська істота, відмінна від групи осіб [22, с. 618.]

У західній педагогічній науці найбільш загальне визначення особистості (*personality*) таке: це

сукупність індивідуальних поведінкових, когнітивних та емоційних характеристик, які розвиваються в людини / індивіда залежно від його біологічного та соціального середовища [23, с. 614]. Загалом, можна визначити два підходи до дефініції цього терміна. Згідно з першим, особистість – це сукупність характеристик, які виділяють індивіда з-поміж інших представників певної групи людей. Сюди належать емоційно-вольові, поведінкові, інтелектуальні, ціннісно-орієнтаційні особливості. Так, за визначенням Ф. Гольцмана, особистість – це характерний стиль мислення, відчуття та поведінки. Учений акцентує на тому, що особистість – це складне утворення, яке в контексті освіти охоплює цінності, вольові особливості, стиль мислення та інші релевантні характеристики людини.

Згідно з другим підходом, особистість – це сукупність рис, які відрізняють людину від інших видів живих істот. У межах цього підходу очевидним є певне ототожнення особистості з поняттям людини. Проте більшість педагогів та психологів наполягають на необхідності системного підходу до розгляду особистості, враховуючи як індивідуальні особливості кожного, так і загальні психологічні механізми, властиві для всіх людей.

Проблема особистості пацієнта є ключовою у підготовці лікарів в університетах США. У цьому контексті невід'ємними є поняття взаємин лікаря і пацієнта та ятрогенії. Ятрогенія (iatrogenesis) – погіршення фізичного або емоційного стану людини, ненавмисно спровоковане медичним працівником. За визначенням Медичного словника, ятрогенія – це термін, що позначає негативний вплив одного чи багатьох працівників охорони здоров'я на хворого шляхом виконання процедур, призначення препаратів, які призвели до погіршення стану пацієнта [24]. Із довоєнного періоду до 1970-х років цей термін використовувався для позначення психогенних хвороб, що виникають від необережного висловлювання лікаря [25, с. 165.]. У наш час у вітчизняному та американському науковому обігу термін використовується для позначення будь-яких станів, спровокованих діями медичних працівників. У США цей термін часто ототожнюється з поняттям лікарської помилки (medical error) та займає важливе місце в підготовці майбутніх лікарів у межах різних навчальних дисциплін (медична етика, медичне право тощо) [26, с. 97].

Як і у вітчизняній, так і в американській освітній традиції, є різні трактування поняття «особистості», проте більшість із них акцентують увагу на залежності формування особистості від мотивації та психологічної взаємодії індивіда з навколишнім середовищем [27, с. 1102]. Таким чином, у західній педагогічній традиції особистість розглядається в тісному зв'язку з освітою (навчанням і вихованням) [28, с. 1313; 29, с. 754.].

Таким чином, чітке розуміння теоретичних основ базових понять «освіта», «особистість», «пацієнтоцентризм», «ятрогенія» тощо дає можливість системно і цілісно розуміти наукову проблематику дослідження. Обґрунтоване визначення змісту термінів, що складають понятійний апарат сучасної медичної освіти США, є необхідною умовою компетентного вирішення завдань і проблем, спрямованих на критичне осмислення та запозичення досвіду цієї країни. Зазначимо, що особливостю американської педагогічної науки у визначенні базових понять є людиноцентризм, оскільки більшість учених наводить дефініції згаданих у дослідженні термінів із позиції потреб людини.

Список використаної літератури:

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 560 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
4. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: [монографія] / авт. кол.: Лук'янова Л.Б., Сігаєва Л.Є., Аніщенко О.В., Зінченко С.В., Баніт О.В., Лапаєнко С.В., Василенко О.В. Київ: Педагогічна думка, 2012. 272 с.
5. James W. Talks to teachers on psychology and to students on some of life's ideals. Rockville: Arc Manor, 2008. 155 p.
6. Stedman L.C., Kaestle C.F. The test score decline is over: Now what? *Phi Beta Kappan*. 1985. № 67. P. 204–210.
7. Ravitch D. The troubled crusade: American education 1945–1980. New York: Basic Books, 1983. 400 p.
8. Cremin L. American education: The colonial experience, 1607–1783. New York: Harper & Row, 1970. 688 p.
9. Geiger R.L. The American college in the nineteenth century. Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2000. 368 p.
10. Джейнс В. Історія американської освіти: школа, суспільство і загальний добробут. 2006. 579 с.
11. McClellan E.B. The social history of American education E.B. McClellan, W.J. Reese. Urbana: University of Illinois Press, 1988. 370 p.
12. Wallace S.A Dictionary of Education. Oxford: Oxford University Press, 2015. 368 p.
13. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1814 p.
14. The Merriam-Webster Dictionary. Springfield: Merriam-Webster Incorporation, 2016. 960 p.
15. Education. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/education>

16. Education. Business Dictionary. URL: <http://businessdictionary.com/definition/education.html>
17. Education. Glossary of education terms. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_education-related_terms_\(D-F\)#E](https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_education-related_terms_(D-F)#E)
18. Education. Duhaime's Law Dictionary. URL: <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/E/Education.aspx>
19. Reynolds A. Patient-Centered Care. Radiologic Technology. 2009. № 81 (2). P. 133–147.
20. Сокол М.О. Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX–XX ст.): дисертація ... доктора пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2018. 547 с.
21. Argyris C. Personality and organization; the conflict between system and the individual. Oxford, England: Harpers, 1957. 291 p.
22. Black H.C. A Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern. Eagan, Minnesota: West Group, 1991. 1136 p.
23. Corr Ph.J., G. Matthews The Cambridge handbook of personality psychology. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2009. 906 p.
24. Iatrogenesis. Medical Dictionary at the Free Dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/iatrogenesis>.
25. Лысенко В.М., Лысенко О.В., Зарецкий М.М., Черников Е.Э. К вопросу о ятрогенных заболеваниях. *Научный вестник Национального медицинского университета им. Богомольца*. 2009. С. 164–169.
26. Illich I. Medical Nemesis the expropriation of health. New York: Pantheon, 1982. 294 p.
27. Sadock B., Sadock V., Ruiz P. Kaplan and Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry. Philadelphia: LWW, 2009. 4884 p.
28. Briley D. A., Tucker-Drob E.M. Genetic and environmental continuity in personality development: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*. 2014. № 140 (5). P. 1303–1331.
29. Jeronimus B.F. Riese H., Sanderman R., Ormel J. Mutual Reinforcement Between Neuroticism and Life Experiences: A Five-Wave, 16-Year Study to Test Reciprocal Causation. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2014. № 107 (4). P. 751–64.

Horpinich T. Conceptual-categorical apparatus of the medical education in the USA through the prism of patient-centeredness

The article analyzes the basic concepts of the medical education in the USA – “education”, “personality”, “patient-centeredness”, “iatrogeny” – in the context of domestic and foreign pedagogical science. The necessity to define the content of the terms constituting the conceptual apparatus of modern medical education as the basis for effective achievement of the goals aimed at improving the quality of education, realization of the main directions of its reform at all levels of the system of continuous education is substantiated. A brief analysis of existing research dealing with conceptual-categorical apparatus of pedagogy has been conducted.

Summarizing the ideas of Ukrainian and foreign scientists, it has been concluded that the term “education” is used in three ways: as a system of obtaining experience and qualifications, as a level of education (educational qualification), as the content and process of education and upbringing resulting in general and professional development of the student’s personality. It has been proved that within the limits of American research definitions the concept of “education” is as follows: the action or set of actions aimed by a person or a group of people at gaining knowledge; the process of gaining knowledge by a person; the branch of human activity, dealing with the study of methods of training; a set of knowledge, skills, abilities gained during the learning process; information about a specific subject obtained during the learning process; official activity on public education in specifically created institutions; the stage of development of a person associated with obtaining a qualification.

It has been determined that patient-centeredness is defined as a set of measures and active actions aimed at achieving the goals important for the patient, their psychological and physical comfort, as well as monitoring the implementation of these actions. Personality is a collection of individual behavioral, cognitive and emotional characteristics that develop in a person / individual depending on his biological and social environment. Iatrogeny is defined as deterioration in the physical or emotional state of a person unintentionally provoked by a health care worker. It has been revealed that the peculiarity of American pedagogical science in determining the basic concepts is man-centeredness, since most scientists give definitions of the terms mentioned in the study from the standpoint of human needs.

Key words: conceptual-categorical apparatus, education, personality, individual, person, patient-centeredness, iatrogeny.